

The Gleaner

Vol 5 (1967)

Ο άλλοτε «Κώδιξ Φροντιστηρίου Τραπεζούντος 16» και ο Ιωάννης ιερέυς και Οικονόμος Τραπεζούντος

Λίνος Γ. Μπενάκης

doi: [10.12681/er.9431](https://doi.org/10.12681/er.9431)

Copyright © 2016, Λίνος Γ. Μπενάκης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μπενάκης Λ. Γ. (2016). Ο άλλοτε «Κώδιξ Φροντιστηρίου Τραπεζούντος 16» και ο Ιωάννης ιερέυς και Οικονόμος Τραπεζούντος. *The Gleaner*, 5, 86–97. <https://doi.org/10.12681/er.9431>

Ο ΑΛΛΟΤΕ “ΚΩΔΙΕ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ 16,,

(Θεοφίλου Κορυδαλέως, *Εἴσοδος Φυσικῆς ἀκρόασεως κατ’ Ἀριστοτέλην*)

ΚΑΙ Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΕΡΕΥΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Ἄγαθὴ εὐκαιρία ἔφερε στὴν κατοχὴ μου χειρόγραφο τοῦ 18ου αἰώνα, ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ παραδίδουν τὰ Σχόλια τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως (1560 - 1646) στὴ Φυσικὴ ἀκρόαση τοῦ Ἀριστοτέλους, χειρόγραφο ὅμως γραμμένο μὲ ξεχωριστὴ γνώση καὶ ἐπιμέλεια στὸ Βουκουρέστι τὸ 1751 ἀπὸ λόγιον ἄνδρα, τὸν Ἰωάννην Ἰερέα καὶ Οἰκονόμον Τραπεζοῦντος (†1786), ποὺ ἔχει συμπληρώσει σὲ κάθε σελίδα ὄλο σχεδὸν τὸν ἐλεύθερον στὰ περιθώρια χῶρον μὲ καλαίσθητες σημειώσεις, ἐρμηνευτικὰς κυρίως καὶ ἄλλας.

Πρόκειται γιὰ τὸν ὑπ’ ἀριθμ. 16 κώδικα τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος στὸν Κατάλογο τοῦ Ἀθ. Παπαδοπούλου -Κεραμέως, *Vizant. Vrem. ΙΘ’* (1912), 237.¹ Ὁ Παπαδόπουλος - Κεραμεὺς δίνει

1. Βλέπε καὶ D. Halfinger — J. Wiesner, *Die griechischen Hss des Aristoteles und seiner Kommentatoren. Ergänzungen und Berichtigungen zum Inventaire von A. Wartelle, Scriptorium XVIII* (1964), 249: Trabzon, Φροντιστήριον (olim) 16 (ἔπου τὸ ὄρθῃ: In Philosophiam introductio (=In Phys. commentarius). Οἱ συγγραφεῖς σημειώνουν, ὅτι σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ Καθηγ. P. Moraux στὴν Τραπεζοῦντα δὲν σώζεται σήμερον κανένα ἑλληνικὸν χειρόγραφο.

Τὸ χφ δὲν ἀναφέρεται στοὺς Κατάλογους τῶν Χφφ τοῦ Μουσείου τοῦ Κάστρου τῆς Ἀγκύρας τῶν A. Deissmann, *Hss aus Anatolien in Ankara und Izmit*, *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft und die*

Kunde der älteren Kirche XXXIV (1935), 262 - 284 καὶ N. Βέη, *Ποινικὰ χφφ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Κάστρου τῆς Ἀγκύρας*, «Ἀρχεῖον Πόντου» 9 (1939), 193 - 248, οὔτε φυσικὰ στὸ νεώτερον δημοσίευμα τοῦ P. Moraux, *Mss de Trebizonde au Musée archéologique d’Ankara, Scriptorium XIX* (1965), 269 - 273, ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ ἐμμεσες ἐνδείξεις εἶχε περιέλθει στὸ μεταξὺ στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Οἰκογενείας Καραθεοδωρῆ στὴν Κωνσταντινούπολη. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ καταγραφή τοῦ Παπαδ.-Κεραμέα, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1912 μὲ φροντίδα τοῦ N. Βέη, ἐγίνε τὸ 1884 (E. Κυριακίδου, *Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα Ἰερῶς... Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελά*, Ἐν Ἀθήναις 1898, σελ. ιθ’).

μόνο τη σημείωση του βιβλιογράφου στο τέλος των Σχολίων και παραλείπει όχι μόνο την έγγραφη της σελ. 467 αλλά και την κτητορική σημείωση στην όα της σελ. 1.¹ Οί έγγραφες όμως του Ίωάννου σε τρία σημεία του χφ προσθέτουν καινούργια στοιχεία στη βιογραφία του και γενικά στην περίοδο αυτή της άκμης των έλληνικών σπουδών στο Βουκουρέστι και στην Τραπεζούντα.

Τά χαρακτηριστικά του χειρογράφου είναι :

Χάρτ. 0,174X0,24, φφ 338 (άπό τά όποία τά 2 πρώτα (α-δ) και τά 4 τελευταία άγραφα).² Διαστάσεις του γραμμένου μέρους 0,10X0,175 (άσφαλώς σκόπιμα μεγάλα περιθώρια για σημειώσεις), 27 στίχοι κατά σελίδα με παλιά άρίθμηση σελίδων και στίχων ώς τη σελ. 103. Χάρτης εύρωπαϊκός με τρείς βασικά τύπους ύδατοσήμων. Γραφή κοινή με καλλιτεχνικά άρχικά και φροντισμένο γενικά ύφος. Στάχωση δερμάτινη έποχής με έντυπα κοσμήματα. Διατήρηση γενικά άριστη. Έτος 1751.

1. (σελ. 1 - 652) «Του σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου του Κορυθαλέως εις φιλοσοφίαν προδιοικήσις» Αρχ «Προόμιον. Όποϊον τό της φιλοσοφίας αξίωμα. Των όσα θηράσιμα πέφυκε τοίς ανθρώποις καλά...» Τελ «... νοεράν αγαθότητα, αιδίως άμα όλην ούσαν άναδρομήν, η πρέπει δόξα αιδιος επ' αιδίου αιώνος, άμήν».

2. (σελ. 653-654) 2 σελίδες λευκές· στη σελ. 653 μεταγενέστερη σχηματική φιλοτέχνηση άπό τον ίδιο γραφέα: «Τήν άρχήν - οί μεν μίαν... οί δέ πολλάς...»

3. (σελ. 655-664) Σύντομες έρμηνευτικές προτάσεις (45 συνολικά) σε άριστοτελικούς όρισμούς της Φυσικής. Αρχ «Ούτω γάρ αν έχοιεν αι έν τοίς άλλοις γένεσιν εναντιώσεις προς την έν τη ούσία...» Τελ «... εΐτε σώμα τι έτερον εΐη ό καταλαβών τον τόπον του Σωκράτους».

Οί προσωπικές σημειώσεις του βιβλιογράφου στο χφ είναι οί εξής :

(σελ. 1 άνω άριστ.) «Κτήμα Ίωάννου Ιερέως και οικονόμου τραπεζούντος»

(σελ. 467 κάτω) «Τέλος του ε' βιβλίου. έν έτει σωτηρίας α ψ ν α' Ιουλίου ια' της άγίας εύφημίας, ήμέρα ε' έν τῷ σχολείῳ και έν τῇ μονῇ του άγίου σάββα, τῇ έν βουκουρεστίῳ της δακίας, ένδον της κέλλης του έλευθερίου, έτελειώθη κατά γραφήν παρ' έμου του οικονόμου».

(σελ. 652 μετά τό κείμενο) «Γ(έ)λ(ος) κ(α)τ(ά) γρ(α)φ(ήν) α ψ ν α' σ(ε)π(τ(ε)μ)βρ(ίου) κῆ' σ(α)ββ(ά)τ(ε)»». (Και άμέσως μετά με άλλη μελάνη) «Και κατά παράδοσιν τέλος α ψ ν β' Ιανουαρίου κα' έν Βουκουρεστίῳ παρά του σοφωτάτου διδασκάλου κυρίου κυρίου άλεξάνδρου του εκ τυρνάβου της λαρίσης, υίου παπα άναστασίου και σακελλαρίου».

1. Η περιγραφή του Παπαδ.-Κεραμέα είναι : «Φύλλα στιλπνου χάρτου 340 περίπου, γεγραμμένα εις κάλλος, έχοντα δέ έν ταίς ώαις πυκνά λεπτό-

γραφα σχόλια». Για τό κείμενο των σελ. 655 - 664 δέν γίνεται καμμία μνεία.

2. Ένα ακόμη (άγραφο ;) φ. έχει

Ἡ ἔκδοσις τῶν Σχολίων τοῦ Κορυδαλέως στὴ Φυσικὴ ἀκρόασις ἐγένετο τὸ 1779 στὴ Βενετία.¹ Τὸ χφ μας δὲν περιλαμβάνει τὰ κεφάλαια «Σύντομος πραγματεία τῆς ὅλης Φυσικῆς ἀκροάσεως» (σελ. 626-629) καὶ «Διαίρεσις ἐκάστου βιβλίου κεφαλαιώδης» (σελ. 629 - 648), ποὺ στὴν ἔκδοσις καὶ σὲ ὠρισμένα χφφ, ὅπως στὸν Cod. Bucur. 67, γραμμένον κί' αὐτὸν στὸ Βουκουρέστι τὴν ἴδια ἐποχῇ,² ἀκολουθοῦν τὰ κυρίως Σχόλια.

κοπῆ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀριθμημένη μὲ τὸν ἀριθμ. 1 σελ. τοῦ κειμένου. Αὐτὸ προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τῶν ὀκταδίων, ποὺ ἐξέπεσε στὸ δέσιμο, σώζεται ὅμως στίς σελ. 95, 405 (ἴχνη) καὶ 511 (33), 559 (36).

1. «Ἐἵσοδος Φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην, συνεραμιθεῖσα ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλέως, Νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα χάριν τῶν φιλομαθῶν ἰδίους ἀναλώμασι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κυρίου Χρυσάνθου, Μετὰ πάσης ἀκριβείας διορθωθεῖσα ἐπιστοσίᾳ δὲ Κυπριανοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπρίου. Τόμος Πρῶτος, Ἐνετίησιν 1779. Παρὰ Νικολάω Γλυκῇ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων (σελίδες 650). Ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ἀπέκτησα μαζὶ μὲ τὸ περιγραφόμενον χφ. (Ὁ Β' τόμος ἐξεδόθη τὸ 1780 καὶ περιέχει τὰ Σχόλια τοῦ Κορυδαλέως στὸ *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* τοῦ Ἀριστοτέλους, συχνὰ ὅμως ἀπὸ παραδεδομένη σύγχυσις σημειώνεται ὅτι τὰ Σχόλια στὴ Φυσικὴ ἐξεδόθησαν σὲ δύο τόμους. Βλ. π.χ. Ἐ. Παντελάκη, ἄρθρο Θ.Κ. στὴ Μ.Ε.Ε. τ. ΙΔ' (1930), 932 καὶ Λ. Πολίτη, Ὀδηγὸς Καταλόγου χειρογράφων, 1961, 73).

2. Cod. Bucur. 67 (707), φφ. 317, ἔτ. 1750 (C. Litzica, *Catal. Man. Grec. Buc.*, 1909). Στὸ φ. 294β: «Τέλος τῶν ἡ τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως βιβλίων, περαιωθέντων ἐν ἔτει σωτηρίῳ

α ψ ν' αὐγούστου ζ, ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς βλαχίας, ἐν ἡμέραις τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κυρίου ἀλεξάνδρου, παππᾶ ἀναστασίου, ἡγεμονεύοντος τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν αὐθέντου κυρίου κυρίου γρηγορίου γκίκα βοεβόδα τοῦ σοφωτάτου, καὶ ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ μιχαήλ» (Στὸ φ. 305β «Εὐγενίου ἱερομονάχου τοῦ Σουμελιώτου κτῆμα... 1768»). Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀντίγραφο τοῦ ἴδιου κύκλου μαθητῶν, μὲ πολλὰ κοινὰ πρὸς τὸ χφ μας χαρακτηριστικὰ ἀλλὰ καὶ βασικὴ διαφορά τὰ κεφάλαια τῆς ἐκδόσεως (στὰ φφ. 295 - 304β), ποὺ συμπληρώνουν τὰ κυρίως Σχόλια καὶ ποὺ στὴ θέση τους τὸ χφ μας ἔχει τίς σύντομες ἐρμηνευτικὰς προτάσεις τῶν σελ. 655 - 664. Κανένα ἀπὸ τὰ συμπληρώματα αὐτὰ δὲν συναντοῦμε σ' ἓνα τρίτο χφ τῶν ἴδιων χρόνων, τὸν Cod. Bucur. 68, φφ. 558, ἔτ. 1752 (Στὸ φ. 558β: «Τέλος τῶν ἡ τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως βιβλίων, περαιωθείσης ἐν ἔτει σωτηρίῳ α ψ ν β', μουνηχιῶνος ἐνάτη μετὰ εἰκάδα ἐν τῇ μεγάλῃ κυριακῇ τοῦ ἁγίου πάσχα, ἰσβορίῳ τῷ χωρίῳ τῆς βλαχίας, παραδώσει μὲν τοῦ κυρίου διδασκάλου μοι γεωργίου τοῦ λαρισσαίου, γράμματι δὲ μεταγεινυῶνος ἡ', ἐπὶ τοῦ γρηγορίου γκίκα βοεβόδος πάσης οὐγγροβλαχίας, ἀρχιερατεύοντος ἔτι κυρίου Νεωφύτου τοῦ ἐκ κρίτης: Θεῶ δὲ τῷ τρισηλίῳ ἀεὶ ἔστω ἡ δόξα, ἀμήν». Στὸ φ. Ια: «Κτῆμα φιλοθέου ἱερομονάχου περιστεριώτου»).

Χαρακτηριστικώτερη είναι στο χφ μας ή συγκέντρωση μετά το κείμενο του Κορυδαλέως συντόμων κατά κανόνα έρμηνευτικών σχολίων σε χωρία τής άριστοτελικής Φυσικής. Πρόκειται για 45 έρμηνευτικά σημειώματα του ίδιου τύπου μ' εκείνα που γεμίζουν τὰ περιθώρια του χφ σ' έλη την έκταση των Σχολίων του Κορυδαλέως, 19 μάλιστα από αυτά (τά 2-10, 15, 29-34, 36, 39-40) ταυτίζονται με έρμηνευτικές σημειώσεις, που ανάμεσα σε πολλές άλλες υπάρχουν στα περιθώρια των σελίδων 207-302, 330, 402-432. Και πάλι όμως δέν πρόκειται για άπλή μεταγραφή σημειώσεων των περιθωρίων, πρώτα γιατί αποτελούν έκλογή από το πλήθος των εκεί σημειώσεων, ύστερα γιατί παρουσιάζουν έλαφρές ή πιο σοβαρές φραστικές διαφορές, που μαρτυρούν έπιμελέστερη έδω έπεξεργασία ή ακριβέστερη αντίγραφή από καλύτερο πρότυπο. Από τὰ υπόλοιπα σημειώματα το 21ο, που είναι το μόνο έκτενέστερο και καλύπτει δύο σχεδόν σελίδες, είναι απόσπασμα των Σχολίων στη Φυσική (Δ 8, 214b 12) του 'Ιωάννου Φιλοπόνου (*Commentaria in Aristotelem Graeca* XVII, 630,8 - 632,3 Vitelli) και προέρχεται πιθανώτατα (δπως φαίνεται από τις διαφορές γραφών) από την έκδοση του Trincavellius, Βενετία 1535.

Οί έρμηνευτικές σημειώσεις στα περιθώρια (όχι όμως και οί σημειώσεις που άφορούν διαφορές γραφών) έμφανίζονται στο μεγαλύτερο μέρος τους σχεδόν πανομοιότυπα και στον κώδ. Βουκουρ. 67 (βλ. σημ. 2 σ. 88), κι' αυτό στερεί κι' από τή συγκέντρωση των έρμηνευμάτων στο τέλος του χφ μας τήν πρωτοτυπία και μάς οδηγεί σε κοινό πρότυπο, που πρέπει ν' άναζητηθῆ στον κοινό διδάσκαλο των αντίγραφών-μαθητών τής 'Ακαδημίας του 'Αγίου Σάββα στο Βουκουρέστι 'Α λ έ ξ α ν δ ρ ο Τ υ ρ ν α β ί τ η¹ ή πιθανώτερα σε κάπως παλιότερο 'Εξηγητή τής Φυσικής με μεγαλύτερο κύρος, που μπορεί νά είναι ο Σ ε β α σ τ ό ς Κ υ μ ι ν ή τ η ς.² 'Οπωσδήποτε δέν πρόκειται για

1. Βλ. Θ. 'Αθανασίου, *Περί των έλληνικών σχολών εν Ρουμανία 1644 - 1821*, 'Αθήνησι 1898, 77 και Τρ. Εύαγγελίδη, *'Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας II*, 'Αθήναι 1936. 'Η περίοδος διδασκαλίας του Τυρναβίτη στο Βουκουρέστι με τὰ καινούργια στοιχειά των χφφ πρέπει νά τοποθετηθῆ από το 1750 τουλάχιστον (ό Εύαγγελίδης σημειώνει 1753 - 61 και ο Γ. Λαδᾶς, Μ.Ε.Ε. τ. ΚΓ', 521, από το 1755).

'Ο τίτλος του στο ανέκδοτο έργο του «Περί έκπορεύσεως του 'Αγίου Πνεύματος» (χφ τής 'Εθνικής Βιβλιοθήκης) είναι «Γυμνασιάρχης του έν Δακία 'Ελληνομουσείου».

2. Βλ. προπαντός Ν. Bees, *Berliner Quellen zu.... Arsenios von Tiberiopolis....*, *Annales de l' Institut Kondakov*, 1938, 50 - 55 (Στόν κώδ. Berol. 15 (=313), Σχόλια Θ. Κορυδαλέως στη Φυσική του 'Αριστο-

προσωπικές σχολιαστικές συνθέσεις από τὴ σπουδὴ τοῦ Ἰωάννου ἢ τὴ διδασκαλία του ἀργότερα στὸ Φροντιστήριον τῆς Τραπεζοῦντος (μετὰ τὸ 1758), χωρὶς νὰ ἀποκλείωνται ὅμως σὲ πολλές περιπτώσεις προσθήκες ἢ βελτιώσεις ποὺ ὀφείλονται σ' ἐκεῖνον.¹

τέλους, σημείωση : «Ἐῖληφε τέλος ἡ παροῦσα βιβλος....., ἦν καὶ ἐδιδάχθην.... παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Σεβαστοῦ διδασκάλου τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ μουσείου.... εἰς τοὺς 1697 ἀπριλλίου 16 ἐτελειώσαμεν τὴν παροῦσαν πραγματεῖαν τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἰς τοὺς 1699, φερουαρίου 15 ἐν Οὐγκροβλαχίᾳ...»). Ὁ Σεβαστὸς Κυμνήτης διηύθυνε τὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου κατὰ τὴν περίοδον 1690 - 1702 καὶ δίδασκε Ἀριστοτέλη μὲ βᾶσιν τὰ Σχόλια τοῦ Κορυδαλέως (βλ. καὶ Cl. Tsourkas, *Les débuts de l' enseignement philosophique et la libre pensée dans les Balkans. La vie et l' oeuvre de Théophile Corydalée*, Bucarest 1948, σελ. 61 - 62). Τὸ σχολιαστικὸν στὸν Ἀριστοτέλη ἔργον του καθὼς καὶ πλῆθος ἄλλο σχολίων σὲ κείμενα τῆς ἐθνικῆς καὶ χριστιανικῆς γραμματείας, ρητορικά, φιλοσοφικά, δογματικά, λειτουργικά ἔργα του, λόγοι, ἐπιστολὲς καὶ ἐπιγράμματα μένουσιν ἀνεκδότα (βλ. Α. Papadopoulos-Kerameus, *Texte Grecesti privitoare la istoria Românească*, Bukarest 1909). Τὴν πλούσιαν βιβλιοθήκην του ὁ Κυμνήτης κληροδότησε στὸ «Ἑλληνικὸν Φροντιστήριον» Τραπεζοῦντος, ποῦ ὁ ἴδιος εἶχε τὸ 1683 ἰδρύσει καὶ ὡς τὸ 1689 διευθύνει. Τὰ ἔργα του ἦσαν λοιπὸν ἰδιαίτερα προσιτὰ στὸν καταγόμενον ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα Ἰωάννη Οἰκονόμου τοῦ χφ μας καὶ γενικὰ στοὺς μαθητὰς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου. (βλέπε καὶ τὶς Σημειώσεις 2, σ. 94, καὶ 2, σ. 95.

1. Ἡ πρώτη κιόλας σημείωση στὸ

περιθώριον τῆς πρώτης σελίδος παρουσιάζει διαφορὰς ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχὴν τοῦ Κώδ. Βουκουρ. 67 (Μία πρόσθετη σημείωση στὸ ἴδιον περιθώριον προτείνει μάλιστα καὶ διόρθωσιν στὸ κείμενον τῆς σημειώσεως : «ἴσως : καὶ τᾶλλα ὁμοῦ χωρὶς» ἀντὶ «καὶ τᾶλλα καὶ ὁμοίως χωρὶς»). Οἱ ἐπόμενες ὅμως στὴν ἴδιαν σελίδα εἶναι ταυτότητες. — Πρόσθήκη τοῦ Ἰωάννου στὶς σημειώσεις τοῦ περιθωρίου τῆς σελ. 4 φαίνεται τό : «Κλεόμβροτος ὁ Ἀμβροσιώτης (sic ἀντὶ Ἀμβρακιώτης) φέρων ἑαυτὸν κατέρριψεν ἀπὸ τινος κρηνοῦ καὶ ἀπώλεσεν, οἰόμενος μετιέναι φιλοσοφίαν διὰ τοιαύτης θανάτου μελέτης», μία καθαρὴ ἀπήχησις τοῦ Ἐπιγράμματος 23 τοῦ Καλλιμάχου, παρμένη ὅμως ἀσφαλῶς ἀπὸ κάποιον Σχολιαστὴ τῆς «Εἰσαγωγῆς» τοῦ Πορφυρίου ἢ ἀπὸ ἄλλο συγγενικὸν ἔργον. — Στὴ σελ. 547 ἔχομεν προσθήκην σὲ σημείωσιν : «ἀλλ' αὕτη ἡ ψυχαγωγία ἀπάδει τῆς τοῦ διδασκάλου ἡμῶν κρίσεως, φημί τοῦ Ἀλεξάνδρου». Ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται ἀσφαλῶς στὸν Ἀλέξανδρον Τυρναβίτην. — Πρόσθήκας τοῦ Ἰωάννου χωρὶς ἀμφιβολία ἔχομεν καὶ στὸ 31ο σημείωμα στὴ σελ. 661 ἐπ., ὅπου τὸ δίστιχον σχόλιον ἀπὸ τὴ σελ. 415 «κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πτολεμαίου, δεῖ εἶδειν ὅτι καὶ οἱ ἀπλανεῖς φαινόμενοι ἀστέραι κινούνται κατὰ ἕτη ἑκατὸν μῶϊραν μίαν», τροποποιημένον καὶ αὐτό, συμπληρώνεται μὲ τὴν φράσιν : «ἐγὼ δε εὔρον (κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν νεωτέρων) ἀποκαθίστασθαι τὴν ἀνωτάτω, ἦτις... καθ' ἡμέραν» (Ἄς σημειωθῆ, ὅτι σὲ πρόσθετη ἐπίσης σημείωσιν στὴ σελ. 521 διαβάζομεν : «νεωτέρους ἀκούων μὴ τοὺς νῦν

Οι σημειώσεις γενικά από τη συνολική εμφάνιση, τόν τρόπο παραπομπής στο κείμενο και την απόχρωση της μελάνης μπορούν να διακριθούν στις καταχωρημένες στα περιθώρια των σελ. 1-289, 351-652 και σ' έκεινες που καλύπτουν τὰ περιθώρια των σελ. 290-350. Ο χαρακτήρας τους είναι βασικά έρμηνευτικός. Συνηθέστατα πρόκειται για σχόλια στα σχόλια του Θεοφίλου Κορυδαλέως ή για διευκρινίσεις στα θέματα τής άριστοτελικής Φυσικής.¹ Είναι φανερό ότι προέρχονται από τη διδακτική πράξη στις άνωτερες Σχολές τής μεταβυζαντινής περιόδου.

Οι προσωπικές προσθήκες του Ίωάννου εμφάνίζονται πυκνότερες στις πρώτες 20 σελίδες, άραιότερες κατόπιν, πάλι πυκνότερες από τη σελ. 72 κ.ο.κ. Η διαφορά στο μέγεθος των γραμμάτων και στην απόχρωση τής μελάνης από τις κυρίως σημειώσεις των περιθωρίων είναι ευδιάκριτη. Γενικά φαίνεται καθαρά πώς πρόκειται για μεταγενέστερες μικρές συμπληρώσεις ή διορθώσεις. Από τη σελ. 579 και έξής έχουμε συχνά στα περιθώρια και σύντομα χωρία τής Φυσικής

άστρολόγους νόει μοι, άλλα νεωτέρους των Έλλήνων». Για τη σημασία του όρου «οί νεώτεροι» στα έργα του Κορυδαλέως βλ. Cl. Tsourkas, ό.π. σελ. 56 - 57. Ο Τσούρκας πιστεύει ότι «οί νεώτεροι» είναι οι νεοαριστοτελικοί τής Ίταλίας, που άναφέρονται και ως «οί νυν φιλοσοφούντες» ή «οί νυν εν Ίταλία φιλοσοφούντες». Στο σημείο αυτό άντικρούει τον Ο. Jochem, *Scholastisches, Christliches und Medizinisches aus dem Kommentar des Theophilus Korydaleus zu Aristoteles' Schrift von der Seele*, Giessen (Diss.) 1935, σελ. 37, που άποδίδει τον όρο στους Χριστιανούς συγγραφείς, κυρίως τους σχολαστικούς τής Δύσεως άλλα και τους συγχρόνους του Κορυδαλέως).

1. Στη σελ. 77 ή σημείωση εισάγεται με τὸ «άλλ' ίσως ή κατωτέρα καλλίστη έξήγησις», στη σελ. 615 : «ένταῦθα μοι δοκεί ότι δύο έδει συλλογισμούς γενέσθαι.....». Στη σελ. 454, όπου τὸ κείμενο μιλεῖ για τήν «περί παλιγεγενείας δόξαν των στωϊκῶν, ή και παρὰ

τοῖς σχολαστικοῖς πρεσβεύεται και χριστιανοῖς πᾶσι δόγμα έστί κοινόν», διευκρινίζεται στο περιθώριο : «κατ' άλλο δέ και άλλο πρεσβεύεται τούτο τοῖς στωϊκοῖς και ήμῖν τοῖς χριστιανοῖς» οἱ γάρ στωϊκοῖ φυσικῶ τῷ τρόπῳ, ήμεῖς δέ οὐχ οὕτως, άλλα τῇ παντοδυναμία άναστήσονται αἰθῆς οἱ ἄνθρωποι μόνον, οὐ μήν δέ και τᾶλλα των ὑπό σελήνην». Στη σελ. 31, όπου τὸ κείμενο : «βέλτιον κατὰ τοὺς περιπατητικούς λέγειν, ως ή θεωρία οὐ κωλύει τὸν χρηματισμόν...», μακροσκελής σημείωση στο περιθώριο αρχίζει με τὸ «έστι και οὕτως άπαντῆσαι...» (Χαρακτηριστικός μεταξύ πολλῶν άλλων έδῶ ό όρισμός «όρίζεται ή μεγαλοπρέπεια δαπάνη πρέπουσα εν μεγέθει», διασκευη προφανῶς του άριστοτελικοῦ «μεγαλοπρέπεια, άρετη εν δαπανήμασι μεγέθους ποιητική», Ρητορ. 1366b 19). Συνηθέστατα τέλος οἱ σημειώσεις εισάγονται με τὰ οἶον, τούτέστιν, ὥστε, ιστέον ότι, κλπ.

ἀκροάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους μὲ τὶς ἐνδείξεις «κείμενον τοῦ φιλοσόφου» ἢ «οὕτως ἔχει ἡ λέξις». Τὸ ἀριστοτελικὸ κείμενο μεταφέρεται μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ ἀπὸ ἄριστο —πιθανώτατα ἔντυπο— πρότυπο. Γραφὲς μὴ ἀπαντώμενες σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ βασικὰ χφφ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι σπάνιες.

Τὸ ἱστοριοφιλοσοφικὸ ἐνδιαφέρον τῶν σημειώσεων τῶν περιθωρίων δὲν ξεπερνᾷ γενικὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀξία τῶν σχολίων τοῦ Κορυδαλέως. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις ἀξιοπρόσεκτου δοξογραφικοῦ ὕλικου, ποὺ ἐμφανίζεται μάλιστα πλουσιώτερο ἀπ' ὅ,τι στὰ ἴδια τὰ σχόλια.¹

Στὰ περιθώρια συναντοῦμε καὶ μερικὰ σχηματικὰ διαγράμματα (ὅχι περισσότερα ἀπὸ 30 συνολικά), ποὺ βοηθοῦν στὴν κατανόηση τῶν ἀποδεικτικῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀριστοτελικῆς Φυσικῆς καὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως.² Ἡ ἐπίδοση τοῦ Ἰωάννου στὰ γεωμετρικὰ διαγράμματα αὐτὰ εἶναι ἐξαίρετη, συχνὰ μάλιστα ἔχουμε ἐπίδοση διακοσμητικὴ (π.χ. σελ. 428, 452), ἀντίθετα πρὸς τὴν ἰχνογραφία του, ποὺ ὑστερεῖ κτυπητὰ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Κώδ. Βουκουρ. 67 (στὴν εἰκονογράφηση π.χ. τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς χελώνης, πρβλ. σελ. 516 πρὸς fol. 229α).

Τὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ τῶν σημειώσεων θὰ ἀπαιτοῦσε ἴσως κάποια

1. Μερικὰ παραδείγματα : Στὴ σημείωση τῆς σελ. 1 ἀποδίδεται στὸ Δημόκριτο ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς Φιλοσοφίας, χάρις στὴν ὁποία καὶ μόνο ὑπερέχει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ζῶα, ποὺ ὡς πρὸς τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν αἰσθήσεων ἔχουν τὴν ὑπεροχὴ (Γιὰ τὸ ἐπιχειρήμα πρβλ. Ἀριστοτέλους *Προτροπικός*, ἀπόσπ. 29 Düring, παρὰ Ἰαμβλίχῳ 36, 7 - 13 Pistelli). — Στὴ σελ. 408, ὅπου οἱ σχετικὲς μὲ τὸ χρόνο δοξασίαι τῶν ἀρχαίων ἀναφέρονται ἀνεπώνυμα, ἡ σχετικὴ σημείωση στὸ περιθώριο συμπληρώνει : «τοὺς Πυθαγορείους φασὶ γεγονέναι τῆς δευτέρας δόξης, τῆς δὲ πρώτης τὸν Πλάτωνα φασὶ καὶ ὁ Εὐδήμος καὶ Θεόφραστος (πηγὴ ἐδῶ εἶναι ἀσφαλῶς

ὁ Σιμπλίκιος). — Στὴ σελ. 648, ὅπου στὸ κείμενο ἡ φράση «οἱ Πυθαγόρειοι τιθέασι τοῦτο (τὸ πῦρ) ἐν τῷ κέντρῳ», σημείωση στὸ περιθώριο προσθέτει : «διὰ τοῦτο καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἐστίας τόπον καὶ Ζηνὸς πύργον τὸ κέντρον (sic) ἐκάλουν» (τὸ δεύτερο σκέλος στὸν Σιμπλίκιον, Σχόλια εἰς τὸ *Περὶ οὐρανοῦ* 512, 12 Heiberg).

2. Γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἀδιερεύνητο ἀκόμη στὴν ἀριστοτελικὴ χειρόγραφη παράδοση θέμα τῶν γεωμετρικῶν διαγραμμάτων βλ. R.S. Brumbaugh, *Logical and Mathematical Symbolism in the Plato Scholia*, *Journal of Warburg and Courtauld Instituts* 24 (1961), 45 ἐπ., 28 (1965), 1 ἐπ.

22 κλήμα ἰωάνν. γράμ. ἡ δὲ κοινὴ γράμ. ἰωάνν. 22
 1
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

Πίν. 1. Σελ. 1 τοῦ ἄλλοτε Κώδικος Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος 16.
 Ἄνω ἀριστερὰ σημεῖωση τοῦ βιβλιογράφου.

ιδιαίτερη μελέτη, αν κρίνουμε από την αξία των δημοτικών τύπων, όπως : έσεϊς (σελ. 3), κρεμνοϋ (5), ξαπερνά (15), δίπλωμα, σαίτα, ύφάδι, χτένι (535), που συναντούμε σε κείμενο αυτής της εποχής. Ίδιωματικός τύπος, πιθανώτατα της περιοχής Τραπεζούντος, πρέπει να είναι το μακ(κ)ώκιον.¹ Ώρισμένες τέλος σημειώσεις παρουσιάζουν και πραγματολογικό ενδιαφέρον.²

Η όλη εικόνα της αντιγραφικής και έρμηνευτικής εργασίας του Ίωάννου στο κείμενο του Κορυδαλέως μαρτυρεί ζωηρό προσωπικό ενδιαφέρον και αξιοθαύμαστη συστηματική μελέτη της άριστοτελικής «Φυσικής» Φιλοσοφίας.

Η μορφή του κειμένου των Σχολίων του Θεοφίλου Κορυδαλέως στο χφ μας παρουσιάζει αίσθητες διαφορές από την Έκδοση της Βενετίας (1779), διαφορές που γίνονται πιο ενδιαφέρουσες με τη συχνή σημείωση και άλλης γραφής στο περιθώριο ή μεταξύ των στίχων. Μπορεί να υποστηριχθῆ γενικά ότι το κείμενο του χφ ύπερέχει ποιοτικά της Έκδόσεως. Πολύ πιο κοντά, χωρίς όμως και να ταυτίζεται, είναι το χφ μας στον αρκετά παλιότερο Κώδ. Ίβήρων 247 (έτ. 1699).³

1. Στη φράση «κέρκισι λέγεται επί των ύφαινόντων ήνίκα τοῖς ποσίν ώθοῦσι κάτω τὰ ὑπὸ τὸν ἰστὸν σανίδια και ἀναπέταννυται ὁ στήμων και ρίπτουσι τὴν κερκίδα ἢ τὸ μακκώκιον διὰ τοῦ στήμονος» (σελ. 535). Γνωστοί τύποι : μακώκιν (Κερασούς), μακώκι (Σινώπη), μακώκ' (Σαντ. Χαλδ.).

2. Στη σελ. 535 π.χ. και τὰ ἐξῆς : «κέρκισις ἢ ρίψις τῆς κερκίδος, ἥτοι τῆς σαίτας τοῦ ἰστουργοῦ (ύφαντοῦ) », «σπάθης λέγεται ἡ ἐνέργεια τῆς σπάθης, ἥτοι τοῦ χτενίου τοῦ ἰστουργοῦ, δι' οὗ συμπιλοῦται ἡ κρόκη τῶ στήμονι και ὁ ἰστός ἀποτελεῖται». Στη σελ. 564 : «Τάλαντον διχῶς, μικρὸν και μέγα' τὸ μὲν ἔχει μνάς ἥτοι λίτρας 60, τὸ δὲ λίτρας 80. ὀκάδ : 20» (Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸ Σολώνειον τάλαντον, πὸ εἶχε βάρος 26,2 χλγρ., δηλ. 60 λίτρων περίπου, και γιὰ τὸ Αἰγινητικόν,

πὸ τὸ βάρος του ἦταν 37 χλγρ., δηλ. 80 λίτρες περίπου. Η ἀντιστοιχία ὅμως τοῦ τελευταίου αὐτοῦ πρὸς ὀκάδες δὲν εἶναι σωστή, ἐκτὸς ἂν τὸ 20 ὀφείλεται σὲ γραφικὸ λάθος ἀντὶ τοῦ 30).

3. Ἀναλυτικώτερα ἔχουμε στίς 3 πρῶτες σελίδες τοῦ χφ μας α) γραφές σύμφωνες με τὸν Κώδ. Ίβήρων και διάφορες τῆς Έκδόσεως : 17, β) σύμφωνες και πρὸς τὰ δύο : 1, γ) διάφορες και πρὸς τὰ δύο : 5. Στίς ἐπόμενες 3 σελίδες γραφές διάφορες τῆς Έκδόσεως : 22. — Ἀπὸ τίς διορθώσεις μεταξύ τῶν στίχων (στίς σελ. 1 - 15) : 6 ἀκολουθοῦν γραφές τῆς Έκδ., 2 διάφορες ἐκείνης. — Γραφές με τὴν ἐνδειξη ἐν ἄλλοις (στίς σελ. 1 - 72) εἶναι α) σύμφωνες με τὴν Έκδ. : 2, β) σύμφωνες με τὸν Κώδ. Ίβήρων : 1, γ) διάφορες και πρὸς τὰ δύο : 1. — Γραφές με τὴν ἐνδειξη ἴσως (στίς σελ. 1 - 72) εἶναι α) σύμφωνες με

Ἡ σχέση τέλος πρὸς τὰ χφ τοῦ Βουκουρεστίου τῆς ἴδιας ἐποχῆς (Bucur. 67 καὶ 68) εἶναι πῶς στενή, κυρίως ἐπειδὴ καὶ στὰ τρία ταυτίζονται διορθώσεις πού ἔχουν περάσει μετὰ τὴν ἀντιγραφή. Εἰδικώτερα εἶναι φανερό, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔχει ὑπ' ὄψη του τὸν Κώδ. Βουκουρ. 67 (ἔτ. 1750), ἀπὸ τὸν ὁποῖο μεταφέρει στὸ περιθώριο ἐκλεκτικὰ γραφές. Ὅπου παρουσιάζονται διαφορές, ἐγκυρότερες εἶναι οἱ γραφές τοῦ χφ τοῦ Ἰωάννου, πού στίς περιπτώσεις μάλιστα αὐτὲς συμπίπτουν κατὰ κανόνα μὲ τίς γραφές τῆς Ἐκδόσεως. Οἱ διαφορές πρὸς τὸν Κώδ. Βουκουρ. 68 (ἔτ. 1752) εἶναι γενικὰ περισσότερες.

Ὅριστικώτερη ἐντάξη τοῦ χφ μας στὰ γνωστὰ χφ τῶν Σχολίων στὴ Φυσικὴ τοῦ Κορυδαλέως θὰ ἦταν βέβαια δυνατὴ μόνο ὕστερα ἀπὸ ἀντιβολὴ δειγμάτων τους.¹

Ὡς πρὸς τὰ προσωπογραφικὰ τοῦ Ἰωάννου ἱερέως καὶ Οἰκονόμου Τραπεζοῦντος οἱ σημειώσεις στὸ χφ μας (πρῶην Κώδ. Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος 16, σελ. 1, 467, 652) σὲ συνδυασμὸ μὲ τίς ἐπίσης ἄγνωστες ὡς τώρα βιογραφικὲς σημειώσεις τοῦ Ἰωάννου στὸν Κώδ. τῆς Τουρκικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἀγκύρας (πρῶην Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων)πόλεως) 62, φφ 459β - 460,² συμπληρώνουν οὐσιαστικὰ τὰ μέχρι σήμερα γνωστὰ μας στοιχεῖα, ὅσα ἔχουν συγκεντρώσει οἱ α) Ἐπ. Κυριακίδης, *Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος... ἀκμασάντων λογίων*, Ἐν Ἀθήναις 1897, σελ. 118, β) Χρῦσανθος, *Μητροπ. Τραπεζοῦντος, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος*, Ἀθήναι 1933, σελ. 733, γ) Γ. Κανδυλάπτης, *Τὰ Φυτίανα (Μετὰ Λεξικοῦ βιογρα-*

τὴν Ἐκδ. : 10, β) διαφορὲς πρὸς Κώδ. Ἰβήρων καὶ Ἐκδ. : 9.

1. Τὰ γνωστὰ μας χφ εἶναι περισσότερα ἀπὸ 30. Ἀπὸ αὐτὰ 13 εἶναι τοῦ ΙΖ' αἰῶνα, 8 τοῦ ΙΗ', χρονολογημένα πρὸ τοῦ 1751. 13 χφ ἀνήκουν σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, 6 τουλάχιστον στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν, 5 στίς Βιβλιοθήκες τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα θὰ ἐπισημάνη ἀσφαλῶς ἀκόμη μεγαλύτερο ἀριθμὸ χφ τῶν Σχολίων στὴ Φυσικὴ. Ἄς σημειωθῇ ὅτι στοὺς Καταλόγους Χφφ τὰ Σχόλια αὐτὰ καταχωρίζονται πότε

ὡς *In Philosophiam Introductio* (Εἰς Φιλοσοφίαν Προδιόκησις) καὶ πότε ὡς *In Phys. commentarius*.

2. P. Moraux, *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire, Catalogue des Mss Grecs (Fonds du Syllogos)*, Ankara 1964, σελ. 106 - 7. Ὁ Κώδιξ 62 περιέχει κυρίως ἔργα Σεβαστοῦ Κυμινήτου. Στὰ φφ 22 - 48β ἄτιτλο φιλοσοφικὸ κείμενο : «Πᾶν τὸ κινούμενον ἐνεκά του κινεῖται, ἀξίωμα εἶναι κοινόν...», κατὰ τὸν Παπαδ. - Κεραμέα, *Texte Grecesti...*, ἀπὸ τὸ διδακτικὸ τοῦ ἔργου στὸ Βουκουρέστι (Βλ. καὶ Σημείωση 2, σ. 89).

φικοῦ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀναδειχθέντων ἐνδόξων ἀνδρῶν), Θεσσαλονίκη 1949, σελ. 45 - 47.

Με βάση ὅλες τὶς παραπάνω πηγές, καὶ ἰδιαίτερα τὶς ἀθηναικώτερες τῶν χφφ,¹ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξῆς ἀνασυγκρότηση τῶν βιογραφικῶν στοιχείων τοῦ Ἰωάννου.

(ἄγνωστο πότε) γεννήθηκε στὰ Φυτίανα τῆς ἐπαρχίας Χαλδίας Τραπεζοῦντος. Πατέρας του ὁ Στέφανος (μετέπειτα Θεόδωρος ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος Τραπεζοῦντος) Σκριβας, ἀδελφὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χαλδίας Ἰγνατίου Α' († 1734)² καὶ τοῦ Λαζάρου Σκριβας († 1750).³

1722 ζῆ στὴν Ἀργυρόπολη τοῦ Πόντου κοντὰ στὸ θεῖο του Ἰγνάτιο.

1725 γίνεται δεκτὸς στὴ Μονὴ Καθαρῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γι' αὐτὸ ἀναφέρεται καὶ ὡς «ὁ ἐκ Καθαρῶν».

1732 νυμφεύεται (Κώδ. Φιλ. Συλλ. 62, φ. 459β) τὴν ἀδελφὴ τοῦ Μητροπολίτη Ἀνανία.

1734 - 45 ἀποκτᾶ 6 παιδιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 2 πεθαίνουν βρέφη (φ. 459β).

1739 χειροτονεῖται ἱερεὺς ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Τραπεζοῦντος Ἀνανία (φ. 460α) καὶ διορίζεται Οἰκονόμος τῆς Μητροπόλεως καὶ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος (Κανδυλάπτης, 46).

1. Στὰ παραπάνω νὰ προστεθῆ προπαντὸς χφ τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, ποὺ περιεῖχε τὴν Λογικὴ τοῦ Θεοφίλου Κορυθαλέως, ἰδιόγραφο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἰωάννου, μετὰ τὴν ἐξῆς σημείωση: «α ψ ν α', αὐγούστου ε', ἐγράφη μοι ἰδιοχείρως τὸ παρὸν ὄντι ἐν Βουκουρεστίῳ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, λαμβάνοντι δὲ ἐκ τοῦ ἱερομονάχου κύρ Γρηγορίου Κεφαλληνίου τοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σαχτάρ ὑπάρχοντος ἤτοι τῆς Ἀλεξανδρείας» (Κυριακίδης, 118, ὑπόσημ. 127).

2. Ὁ Ἰγνάτιος Σκριβας ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτου στὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ καὶ στὴν

Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου. Ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη του περιῆλθαν στὸ Ἑλληνικὸν Φροντιστήριον Ἀργυροπόλεως πολλὰ ἰδιόγραφα χφφ, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ ὅλα τὰ Σχολιαστικὰ ἔργα τοῦ Θεοφίλου Κορυθαλέως (Στὸ χφ. τῆς Φυσικῆς ἡ σημείωση: «α χ ψ θ' Φεβρουαρίου ιε' ἐν Μβουκουρεστίῳ διήλθομεν αὐτό», Κανδυλάπτης, 25).

3. Ὁ Λάζαρος Σκριβας ἐσπούδασε στὸ Βουκουρέστι καὶ στὴν Πάδοβα, ἐδίδαξε στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου (1710 - 15, 1739 -), Κων) πολὴ, Ἀργυρόπολη καὶ Θεοδοσιούπολη (Κανδυλάπτης, 59).

- 1748 ἐγκαταλείπει τὴν Τραπεζοῦντα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιδημία πανώλους ἀπὸ τὴν ὁποία προσβάλλεται καὶ ὁ γυιὸς τοῦ Ἀνδρόνικος (φ. 459β).¹
- 1749 γράφει τοὺς στίχους «φόβω πανώλους.....» σὲ ἔντυπο τῆς Μονῆς Θεοσκεπάστου Τραπεζοῦντος (Κυριακίδης, 118).
- 1751 - φοιτᾷ στὴν Ἀκαδημία τοῦ Ἁγίου Σάββα στὸ Βουκουρέστι, ὅπου διδάσκεται φιλοσοφία ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Τυρναβίτη, ἀντιγράφει καὶ μελετᾷ τὰ Σχόλια τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως στὸν Ἀριστοτέλη.²
- 1758 - 70 διδάσκει στὸ Φροντιστήριον Τραπεζοῦντος. Ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του μᾶς εἶναι γνωστὸς ὁ ἀργότερα διδάσκαλος τοῦ Φροντιστηρίου Ἡλίας Κανδῆλογλους (Κώδ. Φροντ. Τραπεζ. 47, Παπαδ. - Κεραμεύς, Viz. Vrem.).
- 1765 - 68 γράφει τὸν Μητροπολιτικὸ Κώδικα τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τὸν Κώδ. 66 (οἰκίας Δομνηνοῦ).³
- 1770 ἐγκαθίσταται στὴν Ἀργυρόπολη.
- 1786 πεθαίνει στὴν Ἀργυρόπολη καὶ ἐνταφιάζεται στὸν οἰκογενειακὸ τάφο τῆς αὐλῆς τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ (Κανδυλάπτης, 47).

Τὰ στοιχεῖα αὐτά, ἰδιαίτερα τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἰωάννου ἀπὸ οἰκογένεια λογίων κληρικῶν καὶ διδασκάλων τῶν μεγάλων κέντρων

1. Ὁ Moraux τυπώνει: «ἐν ἔτει σωτηρίῳ α ψ ο η' <1778> ὀκτωβρίου στ' ἔτρώθη ὑπὸ τῆς πανώλης (sic?) ὁ Ἀνδρόνικος, ἐχούσης τῆς σελήνης ἡμέρας κστ', ἐχοντος καὶ αὐτοῦ μ δ' ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ μῆνας ὀκτώ καὶ ἡμέρας δεκαοκτώ, ὁ δὲ κύριος γένοιτο αὐτῷ ἕως καὶ ἡμῖν». Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ σωστὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι: α ψ μ η' <1748>.... ι δ' ἔτος. Ἡ ἀμέσως προηγούμενη ἄλλωστε ἐγγραφὴ ἀφορᾷ τὸ ἔτος 1745.

2. Ἀπ' ὅ,τι τουλάχιστον μᾶς εἶναι γνωστὸ: «αψνα' Αὐγούστου ε'» τελειώνει τὴ Λογικὴ τοῦ Κορυδαλέως «ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος», «αψνα' Ἰουλίου ια' καὶ Σεπτεμβρίου

κη'» γράφει τὴ Φυσικὴ τοῦ Κορυδαλέως «ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα», τὸν Ἰανουάριον 1752, σημειώνει ὁ ἴδιος, τελειώνει καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Φυσικῆς «ἐν Βουκουρεστίῳ παρὰ τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐκ Τυρνάβου τῆς Λαρίσης».

3. Ἀκολουθία 11ης Ὀκτωβρίου «διὰ χειρὸς Ἰωάννου ἱερέως καὶ οἰκονόμου Τραπεζοῦντος τοῦ ἐκ τῶν Καθαρῶν» (Παπαδ.-Κεραμεύς, Viz. Vrem. 1912) Ὁ Κανδυλάπτης, 47 παραθέτει κατὰ λογο 18 συγγραμμάτων, πού «συνέγραψε» (γρ. ἀντέγραψε) ὁ Ἰωάννης καὶ πού ἐσώζοντο στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος.

σπουδῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν ΙΗ΄ αἰῶνα, τῶν προσωπικῶν σπουδῶν τοῦ στὸ Βουκουρέστι καὶ τῆς διδακτικῆς ἀργότερα δράσεώς του στὴν Τραπεζοῦντα, ἀντανακλοῦν στὴν ποιότητα τῆς ἀντιγραφικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας του στὸν ποτὲ Κώδικα Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος 16, ποὺ ἡ ἀπόκτησή του γιὰ τὴν προσωπικὴ μου Βιβλιοθήκη ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ νὰ παρουσιάσω.

Λίγος Γ. Μπενάκης